

***Ketevan Qoçitaşvili***

İvane Cavaxişvili adına  
Tbilisi Dövlət Universiteti

***Kaxa Qabuniya***

Vətəndaş İnteqrasiyası və Millətlərarası Əlaqələr Mərkəzi

**Dil etiketi və ikinci dilin tədrisi****Abstrakt**

İkinci/xarici dilin tədrisinin müasir yanaşmalarına və metodlarına əsasən dilin tədrisinin başlıca məqsədi odur ki, onu öyrənən lazımı biliklə və ona kommunikativ məsələləri nailiyyətlə həyata keçirməkdə dəstək verən bütün bacarıqla təchiz olunsun. Dil və mədəniyyət arasındakı dialekt əlaqəsini nəzərə almaqla ana dili olmayan dili yalnız qrammatik formaların və sintaktik konstruksiyaların, süni, xüsusi təhsil məqsədləri üçün yaradılmış mətnlərin təklif edilməsi ilə öyrənmək dilin öyrənilməsinə qarşı irəli sürülən tələbləri ödəmir, çünki dili öyrənən bir qayda olaraq real kommunikasiya mühitində adaptasiya və adekvat kommunikasiya üçün hazırlıqsız olur. Digər bir sıra mühitlərlə yanaşı yuxarıda adı çəkilən uğursuzluğun əsas səbəbi olaraq hədəf dilinin (və eləcə də mədəniyyətinin) mühüm komponentini bilməməyi adlandırmaq olar. Kommunikativ əməllərdə verbal kommunikasiyaya və təbii ki, nitq etiketinin (nitq əməllərinin nizamlanma qaydaları, milli əlamətlə müəyyənləşdirilmiş stereotiplər sistemi, nitqdə istifadə olunan müraciətin "sabit qaydaları", hansılar cəmiyyət tərəfindən qəbul edilib və tanınmışdır) öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir.

Məqalədə dil etiketinin gerçəkləşdirilməsinin müxtəlif dil səviyyəsi nəzərdən keçirilir. Onlar gürcü dilinin ikinci / xarici dil kimi tədrisində nəzərə alınmalıdırlar.

Dil etiketi tələblərin, qaydaların, normaların sistemidir ki, başqaları ilə hansı forma ilə dil ünsiyyətini qurmağı, kommunikasiyanı necə davam etdirməyi və bu kommunikasiyanı fərqli vəziyyətlər və kommunikasiya məsələlərinə uyğun olaraq necə başa çatdırmağı bizə diktə edir.

Dil etiketi mədəniyyətin daxilində mövcud tələblərin, formanın, məzmunun və vəziyyətin uyğunluğunun vəhdətidir. O, başqa-başqa ölkələrdə və mədəniyyətdə çox fərqlidir. Əgər dil etiketini qısa anlamda təhlil etsək, o zaman onda əsasən, insanların salamlama, müraciət/xitab, xahiş, sifariş, üzr istəmə, təşəkkür etmə, təəssüfü ifadə etdiyi zaman istifadə etdikləri sözlər və ifadələr birləşirlər.

Əlbəttə ki, mədəniyyət bu və ya digər dil kollektivinin üzvlərinə diktə edir ki, nəyə yol verilir və nəyə yol verilmir. Məlumdur ki, bəzi mədəniyyətlər üçün insanın öz uğursuzluğu, problemləri haqqında açıq danışması qəbul edilir, bəziləri üçün isə tamamilə qəbul edilməyəndir...

Qısaca desək, bu və ya digər mədəniyyət söhbət iştirakçılarına söhbət mövzusunun nə olub-ola bilməyəcəyini təklif edir.

Daha geniş anlamda isə dil etiketi istənilən uğurlu kommunikativ aktın tərkib hissəsidir və kommunikasiya iştirakçılarının münasibətinin nailiyyətinə səbəb olan dil münasibəti postulatları ilə əlaqələndir. Bu məqalədə biz dil etiketinin bu anlamını nəzərdən keçirəcəyik.

İkinci / xarici dilin tədrisində dil etiketinin tədrisi sosial-mədəni biliyin və **bu biliyin dil (verbal) gerçəkləşdirmə imkanlarının öyrənilməsinə nəzərdə tutur**. O, öyrəniləsi / məqsədli mədəniyyət üçün xarakterikdir və radikal olaraq dili öyrənənin doğma mədəniyyətindən fərqlənə bilər.

Dil etiketinin tədrisində ikinci / xarici dil müəllimi və kursu tərtib edənlər nəzərə almalıdırlar ki, bu sistem fərqli dil səviyyələrində gerçəkləşdirilir və əgər dili öyrənən onlardan hər birinin gerçəkləşdirilmə şərtlərini və praqmatik aspektlərini yaxşı bilmirsə, o zaman dilin bütün

bu elementlərinin kommunikasiya funksiyası ilə istiadəsi mükəmməl olmayacaqdır.

### 1. Leksiki – frazeoloji səviyyə

Leksiki-frazeoloji səviyyədə dili öyrənənə xüsusi sözlər və ifadələri təklif etmək lazımdır, bunlar onlara həm gündəlik, qeyri-rəsmi nitqdə, eləcə də müxtəlif kommunikasiya məsələlərinin (işgüzar, rəsmi, akademik) həllində lazım olacaqdır.

Bunlardır:

#### a. Salamlaşma:

*გამარჯობა / გამარჯობათ (Salam)*  
*დილა (სალამო) მშვიდობისა*  
*(Sabahınız (axşamınız xeyir))*

*სალამი (Salam)*

*მოგესალმებით (Sizi salamlayıraq)*

Dili öyrənənə salamlaşmanın bütün bu formalarını elə ilkin səviyyədə çatdırmalı və izah etməliyik ki, gürcü dilində bu formalar fərqli kommunikativ vəziyyətlərdə istifadə olunurlar: məsələn qeyri-rəsmi salamlaşma zamanı, ingiliscə **hi** yaxud da rusca **privet** sözlərinə uyğun olaraq *გამარჯობა* və ya *სალამი* deyilir. Qeyri-rəsmi salamlaşma zamanı təbii ki, *გამარჯობათ*, *მოგესალმებით* formaları istisna edilir. Bu cəhətdən *დილა (სალამო)* *მშვიდობისა* neytraldır, amma yenə də dostuna və ya həmyaşığına belə bir müraciət az-az təsadüf edilir. Həmsöhbətin yaş və sosial vəziyyətini də nəzərə almaq lazımdır; demoqrafik mənsubiyyət (şəhər sakini, region sakini) də müəyyən rol oynayır.

#### ბ. Hal-əhval tutmaq:

*როგორ ხარ? (necəsən)*

*როგორ ხართ/ბრძანდებით? (necəsiniz)*

*როგორ გიკითხობთ? (vəziyyətiniz necədir?)*

İngilis dilindən fərqli olaraq təsadüfi tanışlar bir-birindən necəsən? (necəsiniz) soruşurlar.

### c. Təbrik

*გილოცა/გილოცავთ (Təbrik edirəm/təbrik edirik)* (ad gününü, yeni ili, milad bayramını..)

Bu halda da registr seçilir (həmyaşidlara və ya ailə üzvləri ilə ünsiyyət zamanı nəzakət formasının cəm şəklindən istifadə edilmir); pravoslav xristianlarının əsas bayramı – Pasxa üçün xarakterik təbrikin spesifik forması var: ქრისტე აღდგა! (Xristos dirildi), müqayisə: ingiliscə Happy eastern (şən Pasxa); amma bunu eyni dini mədəniyyətin nümayəndəsi asanlıqla qəbul edir (məs., rusca, müq.: Христос воскрес!).

### ç. Xudahafisləşmə

*ნახვამდის (görüşənə qədər)*

*მშვიდობით! (əlvıda, sağlıqla qalın)*

*კარგად ბრძანდებოდეთ (salamat qalın)*

*ნახვამდის!* – xudahafisləşmənin bu forması daha çox istifadə edilir və gələcək görüşün tezliklə baş tutacağını nəzərdə tutur.

*კარგად ბრძანდებოდეთ!* – bu ifadə xüsusilə hörmətli şəxsə qarşı istifadə edilir.

*კარგად იყავი! (კარგად იყავით!)* - bu forma isə yaxınlar, həmyaşidlarda arasında istifadə olunur.

*მშვიდობით!* – xudahafisləşmənin bu forması görüşün uzun müddət və ya həmişəlik baş tutmayacağına istifadə olunur.

*მომავალ შეხვედრამდე!* – xudahafisləşmənin nəzakətli formasıdır və tezliklə görüş ümidini nəzərdə tutur.

*მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!* – bu, *კარგად ბრძანდებოდეთ*-ə uyğundur, amma məsafə daha çox vurğulanır.

*ღამე მშვიდობისა! მშვიდობიან ღამეს გისურვებთ!* – xudahafisləşmənin rəsmi

formasındır; yaxınlara və özününkülərə, bir qayda olaraq, arzu edirsən: *ბოლო ნებოსა!*

Xudahafisləşmə qaydalarında dil registrləri kifayət qədər aydın seçilir. Yaxın adama, ailə üzvünə *კარგად ბრძანდებოდეთ* demək olmaz, çünki müəyyən kinayə çalarını verir, tez-tez isə nailiyyətsiz kommunikasiya aktının və ya münafişənin sonunda istifadə edilir (neqativ konnotasiyalıdır). Dilin tədrisi prosesində yaxşı olardı ki, imkan daxilində müəyyən frazeoloji ifadələrin və ya sözlərin etimologiyasını izah edək. Bu da dili öyrənənin koqnitik (idraki) bazasında möhkəm yer tutacaqdır. Məsələn, salamlama formasını (*გამარჯობა*) öyrətdikdə, öyrənilən dilin daşıyıcılarının mədəniyyətini öyrənmək üçün *გამარჯვება* və *მშვიდობა* mənalarının əlaqəsinə bir növ “tarixi ekskursiya” keçirmək yersiz olmazdı (daim qəsbkarlarla mübarizədə olan kiçik ölkənin əbədi çətinliyi, bu da dildə öz əksini tapmışdır....).

#### d. Üzr istəmək

(*bağışla*)

*ბოლოშ გიხდო (üzr istəyirəm)*

*დიდი ბოლოში (çox üzr istəyirəm)*

*მაპატიე (məni bağışla)*

*მომიტყვე (əfv et)*

*უკაცრაგად (bağışlayın)*

Bu ifadələrlə bölüşmək müxtəlif kommunikasiya vəziyyətində başqa-başqadır. Həmyaşdırlarla həddən artıq nəzakətli forma qəbul edilmir (həmsöhbət sadə *ბოლოში* –dən istifadə etməklə kifayətlənəcək, *დიდი ბოლოში* və ya *ბოლოშ გიხდო* seçməkdən boyun qaçıracaqdır). Eləcə də qeyri-rəsmi mühitdə *უკაცრაგად* və ya *მომიტყვე -nin* istifadə edilməsi qəbul edilmir.

#### e. Müraciət formaları

Gürcü dilində, Avropa dillərindən fərqli olaraq *პროფესორო!, ექიმო!* və s. kimi müraciət formalarından istifadə etmək qəbul edilmir. Dili öyrənənə izah etməliyik ki, bütün bu

hallarda *ბატონო ...* və ya *ქალბატონო ...* formasından istifadə etməliyik.

Bundan başqa gürcü dilində yaşca özündən böyüyə, vəzifəcə yuxarı pillədə duran şəxsə və ya yenicə tanış olan insana adı ilə müraciət etmək qəbul olunmur. Gürcü mədəni məkanında soyadı ilə müraciət edilmir və bu, “pis ton” kimi qəbul olunur.

Müraciət formaları ilə sifətlərin seçilməsinə xüsusi diqqət verilməlidir. Məsələn, tamamilə yolverilməzdir ki, rəsmi şəxsə *საყვარელო* və ya *ჩემო... (რექტორო, მინისტრო* və s..) müraciət edək və əksinə, yaxın adamlara müraciət zamanı da dil qadağaları təsir göstərir, belə demək olmaz: *ღრმად პატივცემულო ბებია ან პატივცემულო ბიბია* (dili öyrənənə lazımi vahidləri təklif etmək lazımdır: məs.: *ბეირფასო, საყვარელო...*).

#### ა) imtina etmək

İmtina etmək kommunikasiya prosesinin iştirakçılarından xüsusi takt və diqqəti tələb edir. Avropa dillərinə uyğun olaraq gürcü dilində də imtinanı ifadə edən başqa-başqa vasitələr var. Tələbəyə izah etməliyik ki, ciddiyyət səviyyəsinə əsasən etiraz formaları seçilir:

*არავითარ შემთხვევაში!* (heç cür olmaz) – ciddi imtina.

*აღბათ, არ გამოვა (yaqin, alınmaz)* – bir az ciddi.

*გწუხებარ, რომ უარის თქმა მიწევს (taassüf edirəm ki, imtina etməliyəm)*

*სამწუხაროდ, არა... (taassüf ki, yox)*

## 2. Qrammatik səviyyə

Ümumiyyətlə, gürcü dilini öyrəndikdə b.a. “nəzakət formasının cəminin” öyrənilməsi çox vacibdir. Təcrübə göstərir ki, ana dillərində bu qrammatik kateqoriya olmayan gürcü dilini öyrənənlər gürcü dilini öyrənməkdə çətinlik çəkirlər.

Qrammatik səviyyədə mühüm sual cümləsi əmr cümləsinin əvəzinə istifadə olunur: *ხომ ვერ*

*მომასწავლით რუსთაველის ქუჩას?  
(Rustaveli küçəsini yerini deyərsiniz?)  
შეგიძლიათ, რომ პური მომაწოდოთ?  
(çörəyi mənə verərsiniz?)*

Buradaca izah etmək lazımdır ki, sual cümləsi – ხომ არ იცით, დღეს რა დღეა (bu gün hansı gündür?) - *bilirəm* cavabını deyil, həmin günü söyləməyi tələb edir (*ხუთშაბათია, კვირაა...*).

### 3. Stilistik səviyyə

Stilistik səviyyədə dil etikasının tədrisi müəllimdən xüsusi səy tələb edir və dilə sahib olmanın yüksək pilləsində əldə olunur. Nəzərdə tutulur ki, həmsöhbət xoşagəlməz və şokasalıcı sözlər və ifadələrdən necə boyun qaçırmalı və onları efemistik ifadələrlə necə əvəz etməlidir. Dil öyrənənə dəqiq informasiya verməli ki, bu mədəniyyət üçün qəbul edilməz nədir: məsələn, qadınlarla, uşaqlarla hansı mövzular barədə söhbət aparmaq qadağandır (seksual mövzular, iş münasibətləri və s.)... Məsələn, əgər ingilisdilli üçün - *რა სექსუალურად გამოიყურებო!* (*necə də seksual görünürsünüz!*) – tamamilə qəbul ediləndirsə və adresat belə bir tərifi məmuniyyətlə qəbul edirsə, Qafqaz mədəniyyətlərinin (gürcü, Azərbaycan, erməni) daşıyıcıları üçün analoji ifadə təsəvvüredilməzdir...

Kommunikasiya zamanı mənfi informasiyanı ötürükdə maraqlı əvəzətmələrimiz var. Məsələn, təbii halda gürcü həmsöhbət belə bir ifadədən çəkinəcəkdir: *ვერ გადარჩება!* (sağ qalmayacaq) – mütləq evfemist ifadələrlə əvəz edəcəkdir: *მდგრადობა თითქმის უნუგეშოა...* (*vəziyyət təhlükəlidir*)

Duymaq-qavramaq fellərinə qarşı da çox həssas yanaşılmalıdır: kommunikativ akt zamanı həmsöhbət mütləq mənfi konnotasiyası olan formanı açıq istifadə etməkdən çəkinəcəkdir: „მე ის არ მიყვარს, მიუღს“ (mən onu sevmirəm,

nifrət edirəm) – bi ifadəni əvəz edəcəkdir: *ჩემთვის მიუღებელი აღამიანია, არ მესიმპათიურება (mənim üçün qəbul edilməzdir, xoşuma gəlmir)* və s.

### 4. İntonasiya səviyyəsi

Dil bilmənin yüksək səviyyəsi intonasiya səviyyəsində söylənilənin məzmunu ayırd etməyi tələb edir:

*აქ რა ხდება?* – (burada nə baş verir?) – həqiqətən də marağı ifadə edə bilər və ya baş verənə və ya fakta/hadisəyə qarşı daha aqressiv yanaşmanı bildirə bilər.

*მოდი ჩემთან, ორი ყავა მომიტანე!* (yanıma gəl, iki qəhvə gətir!) – intonasiya ilə seçilir ki, nəzakətli formadır və ya tələbdir.

Müəyyən hallarda dil etiketi orfoepiya səviyyəsində də ifadə olunur. Amma tələbələrə izah etmək lazımdır ki, *გენცვალე/გენცვა* – *გენაცვალე*-nin əvəzinə qəbul edilən deyil...

\* \* \*

Dil etiketini öyrəndikdə tədrisin kommunikativ prinsipini həyata keçirmək vacibdir. Etiketini “düsturlarının” didaktik material kimi çatdırılması əvəzinə tələbələrə kommunikasiya vəziyyətini yaratmaq lazımdır, hansılarda bu düsturları seçmək imkanını verəcəyik. Tapşırıqlarda sosial, kontekstual və vəziyyət üzrə fon əks olunmalıdır, yəni tələbələrə hazırlamalılıq ki, nəyi, harada, necə, nə üçün deyəcəklərini ayıra bilsinlər və dil repertuarından düzgün seçim etsinlər.

Bəzi hallarda tələbələrin ana dilləri və öyrəndikləri dillərin etiketinin müqayisəsi dil öyrənənlər üçün əhəmiyyətli tərəqqi gətirə bilər. Xüsusilə də avtentik materialların istifadəsi effektivdir. Bu da tədris prosesini təbii, real kommunikasiya şərtləri ilə maksimum yaxınlaşdırır.

### İstifadə olunan ədəbiyyat

İldiko, 2010 - İldiko Csajbok-twerefou –language etiquette and culture in teaching of foreign languages, 2010

İngilis, ikinci dil kimi..., 2011 - Teaching English as a Foreign Language, [http://www.ehow.com/how\\_2170747\\_prepare-teach-english-abroad.html](http://www.ehow.com/how_2170747_prepare-teach-english-abroad.html)

Saimedo, I, 2006 – Qeyri-gürcüdüilli məktəblər üçün dərslik, “Saimedo”, 2006.

ŞavTvaladze, 2006 – N. Şavtvaladze, Bilik, Gürcü dili ingilisdillilər üçün; Kitab I; Nəşriyyat “Leqa”, Tbilisi, 2006 il;

Şaraşenidze, 2010 - N. Şaraşenidze, Midamo (ünsiyyət üçün vəziyyətlər və qrammatika) Tbilisi, 2010.

#### Ketevan Gochitashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

#### Kakha Gabunia

CCIIR

## The role of Language etiquette while Teaching Georgia as a Second Language

### ABSTRACT

According to the newer methods and approaches of Second/Foreign Language, the main goal of the learning is to provide learners with the all necessary skills and knowledge that will help them to communicate successfully while in the target language culture. There is a dialectic connection between language and culture. That's why teaching by just offering grammar rules and forms, syntactic structures and artificial texts is not enough to accomplish learning objectives. Learners, usually, are not prepared for the real communicative situations and are unable to overcome the adaptation process in the new language/cultural environment. There are some reasons for these communicative failure, but from our point of view, the most important issue is the lack target language (culture) components.

Verbal communication is a essential part of communication. Naturally, language etiquette (regulated rules of communication, the system of national stereotypes expressed verbally, the “solid formulas” of addressing accepted by the society) teaching is a very important task for the language teachers.

In the paper we are discussing the different levels of language etiquette realization. While teaching Georgian as a second language we should take into consideration the components listed as follows:

- lexical-phraseological level \_ special words and sayings, the forms of addressing as well, which are characteristic for Georgian Language.
- Grammatical level \_ Georgian polite plural; Interrogative sentences substituting declarative in order to protect the polite tone etc.
- Stylistic level \_ how to choose and use adequate euphemisms, words of rejection and etc.
- Intonational level \_ the way of changing imperative and categorical tone using the proper intonation.
- Speech organizing level \_ the samples of organizing of communication process, involvement, quitting, interrupting the speech and etc.

The paper contains the practical suggestions on which level of the language learning and for obtaining of which competences the components can be offered to the students.